

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 7, Sayı/Issue: 2, 2018

Sayfa: 937-954

Received/Geliş: Accepted/Kabul:

[27.-02.-2018] – [28.-04.-2018]

Demokrat Parti Dönemi Türkiye-Yugoslavya İlişkileri ve “Serbest Göç” Mutabakatı

Ali ERKEN

Öğr.Gör.Dr. Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü

Dr. Marmara University

Orcid ID: 0000-0001-8292-2022

e-mail: erkenali1@gmail.com

Öz

Bu makale 1953 sonrası Yugoslavya’dan Türkiye’ye yapılan göç özelinde Demokrat Parti Dönemi Türkiye-Yugoslavya ilişkilerini konu alır. İki devletin dış politik tercihlerine birincil olarak Soğuk Savaş kaygıları yön vermiştir. İkinci olarak ise Türkiye-Yugoslavya ortak geçmişine dayalı toplumsal gerçekler öne çıkmıştır. 1950’lerin başında Sovyetler Birliği’nin güvenlik tehdidine karşı sosyalist bir lider olan Tito ile Demokrat Parti yönetimi arasında ciddi bir yakınlaşma olmuştur. Bu süreçte imzalanan dostluk anlaşması “Serbest Göç” mutabakatını içermektedir. Yazılı bir belgeye dayanmayan bu mutabakata göre Yugoslavya topraklarında yaşayan özellikle “Slav olmayan” Müslüman nüfus Türkiye’ye göç edecektir. Bu şekilde her iki ülke yöneticileri de demografik ve sosyal yapıyı yeniden şekillendirmeyi hedeflemiştir. Ancak bu mutabakatın izin verdiği göç süreci uzun bir zaman dilimine yayılmıştır. 1953 sonrası başlayan göçün bütün aşamaları milliyetçilik, tarihsel hafıza ve Soğuk Savaş kaygılarının iç içe girdiği karmaşık ağı içerisinde gerçekleşmiştir. Bu makale birincil yazılı ve sözlü kaynaklara dayanarak dış politik tercihler ile göçe muhatap taraflarda oluşan farklı algılar arasındaki ilişkiye ışık tutmayı amaçlar.

Anahtar Kelimeler: Türk-Yugoslav İlişkileri, Göç, Demokrat Parti, Soğuk Savaş, Milliyetçilik

The Turkish-Yugoslav Relations during the Democrat Party Era and “Free Migration” Agreement

Abstract

This article examines migration to Turkey from Yugoslavia after 1953 and Turkish-Yugoslavian relations during the Democrat Party period. In the early phase of Cold War, both countries had to face political realities along with social expectations based on shared historical legacy. In the early 1950’s there was a warm relationship between Tito and Democrat Party leadership due to the common Soviet danger. This rapprochement resulted in Gentlemen’s Agreement that included “free migration” of Yugoslavia’s “non-Slavic” population to Turkey. Through this migration, the ruling elites aimed to change social-demographic character of their countries. Yet the migration involved complicated processes relating the concerns of national memory, nationalism and Cold War. These differences could be observed in the perceptions and expectations of each side. Based on primary written and oral sources this article aims to shed light to the connection between foreign policy choices and differing perceptions among the actors of migration process.

Keywords: Turkish-Yugoslav Relations, Migration, Democrat Party, Cold War, Nationalism

Giriş

Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan iki yeni devlet Türkiye ile Yugoslavya (1931 tarihine kadar Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı) karşılıklı iyi ilişkiler kurmak için istekli davranmıştır. Bu tavır iki savaş arası dönemde olduğu gibi Soğuk Savaş süresince devam etmiştir. Ancak 1953-1970 arasında 200.000'e yakın Müslüman'a göç izni verilmesini ve bu vatandaşların göç kararı almasını sadece Türk-Yugoslav ilişkilerinin seyri ile açıklamak mümkün değildir. Süreç esnasında Yugoslav yöneticilerin ve Yugoslavya'da yaşayan Müslüman azınlığın “hafızası” kimi zaman realpolitik tartışmaların önüne geçmiştir. Türkiye'deki yönetici elit arasında ise Soğuk Savaş kaygıları ağır bassa da farklı aşamalarda “milli kimlik” vurgusu ön plana çıkmıştır.

Yugoslavya üzerine yapılan çalışmalar 1989 sonrası dağılma sürecine ve bölgedeki savaflara ağırlık vermektedir. Demokrat Parti dönemi Türk dış politikası hakkındaki araştırmalar Yugoslavya ile ilişkiler hakkında detaylı bilgiler içermekte, ancak göç konusunu incelememektedir. Özel olarak Yugoslavya bölgesinden Türkiye'ye yapılan göçlerin konu edildiği çalışmalar ise farklı dönemlerde meydana gelen göçlerin sosyal ve demografik boyutlarını ele alır (Çavuşoğlu, 2007; Bandzovic, 2006; Pacariz, 2016; Emgili, 2012; Ağanoglu, 2001; Şen, 2007; Zorbay, 2017; Çalışkan, 2014). Bu çalışmalar içerisinde 1950 sonrası yapılan göçler de yer almaktadır. Göç ile dış politika arasındaki ilişkiyi inceleyen en ciddi çalışma Nurcan Özgür Baklacioğlu'nun (2010) *Dış Politika ve Göç: Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Arnavutlar (1920-1990)* adlı eseridir. Özellikle Arnavut göçleri üzerinde duran yazar Türkiye'nin Balkan politikası ile Arnavut göçleri arasındaki bağlantıyı incelemiştir. Baklacioğlu'nun detaylı çalışması Yugoslavya'dan yapılan göçü de ele alır. Bu makale birincil kaynaklar ve mülakatlar ışığında Demokrat Parti dönemi Türkiye ile Yugoslavya ilişkileri ve 1953 göç mutabakatı üzerine yapılan çalışmalara katkı sunmayı amaçlar.

Türkiye Cumhuriyeti I. Dünya Savaşı sonunda kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ile doğrudan sınıra sahip değildi. Atatürk dış siyasette öncelikli olarak komşu ülkeler olan Bulgaristan ve özellikle de Yunanistan ile ilişkileri iyileştirmeye önem verdi. Yeni kurulan Cumhuriyet her ne kadar Osmanlı bakiyesini benimsemese de Balkanlarda Osmanlı yönetiminin henüz yeni sona ermiş olması sadece coğrafi açıdan değil yaşayan hafıza açısından da önem taşıyordu. Osmanlı'ya karşı kazanılmış topraklar üzerinde kurulan bölge devletleri Osmanlı'nın bakiyesi olarak gördükleri Türkiye'nin Osmanlı mirasını nasıl değerlendireceğini dikkatle takip ediyorlardı. Cumhuriyet yönetiminin bu konudaki yönelimi ise bölgedeki devlet yöneticileri açısından güven sağlayıcı oldu. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı bünyesinde resmi rakamlara göre 1.5 milyona yakın Müslüman yaşıyordu ve bu nüfusun arasında hatırı sayılır bir kısım Türkçe konuşabiliyordu (Nielsen, 2014, s. 8-10). Bölgede yaşayan Müslüman azınlıklar da Türkiye'deki iç ve dış siyasi gelişmelere yakından alakadar oluyordu. Türkiye Cumhuriyeti yönetimi ise Balkanlar'daki statükonun devamından yana olduğunu açıkça ortaya koymuştu (Sander, 1969, s. 9). Bu çerçevede Arnavutluk, Bulgaristan ve

Krallık ile ayrı ayrı dostluk anlaşması imzalanmış, anlaşmaların ardından Yunanistan, Romanya ve Krallığın yer aldığı Balkan Pakti 1934 senesinde kurulmuştu (Oran, 2002, s. 344-455).

Aslında iki savaş arası dönemde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı da henüz kendi yönetsel sorunları ile meşguldü. 1921’de iktidara gelen Kral Aleksandar Hırvatlar ve Sırlar arasındaki çekişmeleri idare etmeye çalışırken Slovenlerin, Boşnakların, Karadağlıların ve Makedonların da farklı beklentilerine cevap vermek zorundaydı (Minahan, 1998, s. 61-62; Nielsen, 2014, s. 8-10; 15, 160). Krallık her ne kadar Slavları bir çatı altında topladığını söylese de vatandaşları arasında ciddi sayıda Slav olmayan (Türkler, Arnavutlar, Macarlar) bir nüfus vardı (Nielsen, 2014, s. 8-10, 236-237). Rusya ve Almanya’nın nüfus alanında kalan Yugoslavya Krallığı Almanya’nın irredentist politikalarına yönelmesi nedeniyle güvenlik endişesi yaşamaya başlamıştı. Ancak Hırvatlar, Slovenler, Sırlar ve Boşnaklar Almanya ile birbirlerinden farklı ilişkilere sahiptiler ve Almanya’nın artan etkisi bu unsurların Krallık içindeki dengelerini etkiliyordu. Nitekim Kral Aleksandar 1934 senesinde Hırvat ustaşalar (asiler) tarafından Paris’te düzenlenen bir suikast sonucu öldürülmüştü. Rusya ise 19.Yüzyıl boyunca Ortodoks ve Slav kimliği üzerinden siyaset yürütmüştü ancak iktidara gelen Bolşevik yönetim Balkanlar için sosyalizm çatısı altında farklı bir vizyona sahipti. (Newman, 2015, s. 120-140; Fogelquist, 2011, s. 240-265).

İki savaş arası dönemin son evresinde Yugoslavya ile Türkiye arasında Yugoslavya’da yaşayan Müslümanların göçü ile alakalı bir mutabakat imzalanmıştır. 1938 senesi Temmuz ayında Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Yugoslavya yetkilileri ile yaptığı görüşmede 200.000 Müslüman’ın Türkiye’ye gönderilmesi için anlaşmaya varmıştır. Aslında Türkiye 1924-1925 Yunanistan’la yaptığı nüfus mübadelesinden sonra kısa süre içerisinde Bulgaristan ve Romanya’dan da 150.000’e yakın göç almıştır (Geray, 1970, s. 10-13). 1923-1933 seneleri arasında da yine Yugoslavya’dan Türkiye’ye yaklaşık 100.000 göçmen gelmiştir (Çavuşoğlu, 2007, s.135). Özellikle 1931 senesinde Krallık bünyesinde çıkarılan toprak kanunu Makedonya bölgesindeki Müslüman ve Türk nüfusu olumsuz etkilemiş ve göçü tetiklemiştir. Gelişmelere müdahil olan Türkiye hükümetinin iki ülkedeki mal varlıklarının karşılıklı değerlendirilmesi talebi Yugoslavya tarafından kabul edilmiştir (Çavuşoğlu, 2007, s. 140-141). Bu hadiselerle takiben 1938’de imzalanan “Göçmen Anlaşması” iki ülke arasındaki göç planına son şeklini vermiştir (Shed, 2016, s. 437-440). Ancak anlaşmadan çok kısa süre sonra Atatürk’ün vefat etmesi ve II. Dünya Savaşı’nın patlak vermesi mutabakatın uygulanamadan askıya alınmasına sebep olmuştur.

1945 Sonrası Türkiye-Yugoslavya Yakınlaşması

II. Dünya Savaşı esnasında Alman orduları ile çatışan Partizan kuvvetleri aynı zamanda Hırvat ustaşa ve Sırp çetnik kuvvetleriyle de mücadele ettiler. Aslında Naziler 1941 senesinde Yugoslavya'ya saldırdıklarında ciddi bir mukavemetle karşılaşmadılar ve Krallık topraklarını kısa sürede işgal ettiler (Tomasevich, 2001, s. 56). Hırvatistan yönetimini kendileriyle işbirliği yapan ustaşa kuvvetlerinin kurduğu bağımsız Hırvat yönetimine, Sırbistan bölgesini de bir diğer işbirlikçi General Milan Nedić'in kontrolüne bırakan Naziler Moskova kuşatmasının hazırlıklarına yöneldiler. Ancak Almanlara karşı gerilla örgütlenmesine giden Sırp çetnikler Nazilerle işbirliği yapan Ante Pavelic liderliğindeki ustaşalara ve Milan Nedic yönetimine ciddi problem oluşturmaya başladılar. (Tomasevich, 2001, s. 213-216; Roberts, 1973, s. 67-68). Mücadeleyi daha karmaşık hale getiren olay sosyalist gerillaların Tito'nun önderliğinde Partizan bünyesi altına toplanıp Alman ordusu, Hırvat ustaşalar ve Sırp çetniklere karşı mücadeleye girişmesi oldu. (Shepherd, 2012; s. 146-148). Yani 1941 senesinden sonra Yugoslavya sınırları içerisinde dört farklı kuvvet birbiriyle savaşır hale gelmişti. II. Dünya Savaşı esnasında yaşanan bu çatışmalar 1945 sonrası Yugoslav dış politikası açısından önemli bir hafıza oluşturdu. Almanlar tarafından saldırıya maruz kalıp kısa sürede istilaya uğramaları, ardından ülke içindeki farklı gruplar arasında yaşanan mücadele bölgedeki kırılganlığın bir özeti idi.

II. Dünya Savaşı Almanya'nın mağlubiyeti ile sonuçlandıktan sonra Tito'nun Partizan milisleri de Yugoslavya topraklarında hâkimiyeti ele geçirdi ve 1945 senesinde Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti kuruldu (Lampe, 2000, s. 233). Savaş esnasında Sovyetlerden yardım alan Tito savaştan hemen sonra Stalin'i ziyaret etmiş ancak aralarında nasıl bir işbirliği kuracakları netlik kazanmamıştı. Tito'nun istekleri Stalin'in çizdiği Doğu Avrupa vizyonuna tam uyum sağlamıyordu. Stalin açısından Macaristan, Romanya ve Yugoslavya Sovyetler Birliği yönetiminin direktiflerine uyması gereken ülkelerdi. Tito ise Yugoslavya içinde kendi sosyalist doktrinini geliştirmeyi amaçlıyor ve Sovyetler Birliği'ne bağlı kalmak istemiyordu (Banac, 1988, s. 23-26). Buna ilaveten, Stalin Batılı kuvvetler ile doğrudan çatışma planlamadığı halde Tito hem Yunanistan iç savaşına müdahil olup İngilizleri karşısına almış, hem de Trieste ve Staria bölgelerinde müttefik kuvvetlerle çatışmaya girmişti. Son olarak Tito Bulgaristan ile birleşmeyi istemiş, ancak Stalin bu birleşmenin kendi kontrolünün dışında olmasına karşı çıkmıştı (Sander, 1969, s. 599-63). Ardı ardına gelen gerginliklerin neticesi olarak 1948'deki II. Komintern toplantısında Yugoslavya'nın Komintern üyeliğinden atılmasına karar verilmişti (Lampe, 2000, s. 247-250).

Tito ile Stalin arasındaki gerginlik 1950 senesinde zirveye ulaşmıştır. Bu aşamada Sovyetler özellikle Macaristan'daki kuvvetleri mobilize edip kendi sağlayacağı asker takviyesi ile Yugoslavya'ya müdahaleyi planlamıştı (İşyar, 2005, s. 77-81; Kiraly, 1982, s. 286-287). Askeri seçeneğin devrede olduğunun farkında olan Tito da savunma hatlarını güçlendirmek için yeni yollar aramaya başladı. Ancak bu gelişmeler Kore savaşının patlak vermesi ile farklı

bir yöne evrildi. Dönemin ilgili askeri ve bürokratik yetkililerine göre Kore Savaşı'nın patlaması Yugoslavya'ya yönelik muhtemel bir Sovyet müdahalesine mani olmuştu (Banac, 1988, s. 131-132). Amerikan'ın Kore'ye asker çıkartması hem Stalin'in dikkatini farklı yöne çevirmiş hem de olası diğer çatışmalarda Amerikan'ın hızlıca müdahil olabileceğini göstermişti. Sovyetlerin Yugoslavya'ya yönelik düzenleyeceği bir operasyonda Yugoslavya'nın askeri olarak yapabilecekleri sınırlıydı ve Amerikan yardımına muhtaç kalabilirdi. Tito da böyle bir ihtimale karşı Amerika ile yakınlaşmaya sıcak bakmaya başlamıştı. Bu gelişmelerin ardında 1951 senesinde Amerikan başkanı Truman Yugoslavya'ya askeri ve mali yardım içeren bir yardım tasarısını Kongre'den geçirdi ve müteakiben bir Amerikan gemisi Yugoslavya kıyılarına gönderildi.¹ Dönemin NATO Avrupa Müttefik Kuvvetler Yüksek Komutanı olan Dwight Eisenhower da güvenlik planlamalarında Yugoslavya konusuna özel olarak eğilmiş ve Yugoslavya'nın bir şekilde NATO'nun güney güvenlik hattına dâhil edilmesi gerektiğini savunmuştu (Öke ve Mütercimler, 2004, 302-305; İşyar, 2005, s. 84-86). Eisenhower'a göre karşı etkin bir savunma oluşturabilmek için Yugoslav ordusundan da mutlaka faydalanılmalıydı, bu şekilde Yunanistan ve Türkiye ile birlikte kurulacak ittifak hem deniz hem karada Sovyetleri engelleyebilecek kapasiteye ulaşabilirdi. Ancak Yugoslavya'nın sosyalist yönetim altında olması sebebiyle Amerikan iç kamuoyu ve bürokrasisinde ciddi bir güvensizlik vardı. Yine de Yugoslavya'nın Sovyet etkisinden kopacak olması Amerikalıların Yugoslavya ile ilişkileri geliştirmesi için ikna edici bir sebepti (Lees, 2005, s. 80-83; Laković ve Dmtar Tasić, 2016, s. 3-15).

Türkiye'nin ise 1945 sonrasında öncelikli meselesi kendi dış güvenliğini sağlamak olduğundan Boğazlar ve Doğu sınırları üzerinde hak iddia eden Sovyetler Birliği'ne karşı ittifak arayışı içerisindeydi. Özellikle 1946-1948 yılları arasında doğrudan Sovyet askeri tehdidini hisseden Türkiye Marshall Programı ve Truman Doktrini kapsamına alınmasıyla aradığı güvenlik desteğini sağlamış oldu (Gönlübol, 1996, s. 194, 200-201; Koçak, 1996, s. 560). Bölge ülkelerle ilişkilerde de Soğuk Savaş kaygıları öne çıktı. Ancak Türkiye'nin NATO'ya beraber kabul edildiği Yunanistan her ne kadar Batı bloğu içinde de yer alsa yakın geçmişte yaşanmış sıcak çatışmalar ve Kıbrıs meselesi nedeniyle iki ülke arasında tam anlamıyla bir güven sağlanamıyordu (Sönmezoğlu, 2000). Bulgaristan kuvvetli bir şekilde Sovyet etkisi altında kaldığı için ilişki kanalları kapanmıştı. Yugoslavya ise sosyalizm ile yönetilmesine rağmen güvenlik kaygıları Türkiye ile paraleldi ve iki ülke arasında çıkar çatışması oluşturacak ciddi bir sorun bulunmuyordu (Bağcı, 2001, s. 53).

¹ Amerikan Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden John Campbell Amerikan'ın Yugoslavya'yı Marshall Yardımı kapsamına almadığını, Yugoslavya'ya gönderilen yardımların özel bir statüde gerçekleştiğini belirtir (<https://www.trumanlibrary.org/oralhist/campbell.htm>, erişim 04.1.2018).

Demokrat Parti İktidarı ve Serbest Göç Anlaşması

Türkiye’de Demokrat Parti yönetiminin iş başına gelmesi dış politika anlamında kayda değer bir değişikliğe sebep olmamıştır. Batı ittifakına bağlılık ve NATO üyeliği hedefi devam ederken bölgedeki komşular ile ilişkiler buna göre şekillenmeye başlamıştır. Yugoslavya’nın Sovyetler Birliği ekseninden çıkması Amerika açısından olduğu kadar Türkiye açısından da bir fırsat olarak değerlendirilmiştir (Bağcı, 2001, s. 52). Amerikan yönetiminin de teşvikiyle Türk, Yunan ve Yugoslav yöneticiler 1951 senesinde bir araya gelmiş ve ortak bir platform kurulması için müzakerede bulunmuştur (Oran, 2002, s. 588; Sönmezoglu, 2006, s. 90, 134). Bunun ardından 1952 senesi boyunca Türk ve Yugoslav yöneticileri aralarındaki işbirliğini somut esaslara dayandırmaya çalışmışlardır (Öke ve Mütercimler, 2004, 302-305). Bu gayretlerin sonunda 1953 senesi Şubat ayında Türkiye ve Yugoslavya arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya Türkiye adına Dış İşleri Bakanı Fuad Köprülü, Yugoslavya adına da Koca Popoviç imza koymuştur.²

Antlaşmanın imzalanmasından bir sene sonra Tito Yugoslavya Devlet Başkanı olarak Türkiye’ye ilk ziyaretini gerçekleştirir. Büyük bir tören ile karşılanan Tito’nun ziyareti Türk basınında geniş yer alır (Milliyet, “Değerli Misafirimiz Mareşal Tito”, 12 Nisan 1954; “Mareşal Tito Bugün Şehrimize Geliyor”, 16 Nisan 1954). Aynı senenin Ağustos ayı içerisinde Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya Balkan Paktı’nı ortak bir ittifaka dönüştüren anlaşmaya Bled şehrinde imza atarlar.³ Bu sözleşmeden kısa süre sonra da Cumhurbaşkanı Celal Bayar Yugoslavya’ya bir gezi tertipler (1955 senesinde de Adnan Menderes Yugoslavya’ya bir ziyarette bulunur). Yaklaşık 10 gün süren bu gezi esnasında Belgrad, Saraybosna, Zagreb ve Ljubjina şehirleri ziyaret edilir. Uğradığı şehirlerde konuşma yapan Bayar sık sık Yugoslavya ile Türkiye’nin ortak tarihi olan dost milletler olduğunun altını çizerek ve Balkan Paktı’nın sulh için önemli olduğunu vurgular (Şakir, 1954, s. 32). Bayar bu gezisinde Yugoslavya’daki Müslüman ve Türk azınlıkla ilgilenir gözükmeyiz; bundan ziyade Yugoslavya’daki sanayileşmenin durumunu inceler ve konu hakkında detaylı bilgiler alır. Bayar’a göre zor şartlarda kurulan ve ortak geçmişe sahip olan Türkiye ile Yugoslavya için öncelik “sulhun korunması” ve “ortak güvenliğin” sağlanması olmalıdır (Şakir, 1954, s. 37-38). Nitekim Bayar bu gezisinden yaklaşık 6 ay önce Amerika ziyaretini gerçekleştirmiş ve benzer güvenlik kaygılarını orada da gündeme getirmiştir.

Türkiye ile Yugoslavya arasındaki bu yaklaşma sürecinde iki ülke yetkilileri arasında muhtelif konular gündeme gelmiştir. Bunlardan bir tanesi de göç meselesi olmuştur. 1952 senesinde Zagreb’de yapılan bir toplantıda Türkiye ile Yugoslavya’nın imzaladığı 1938 antlaşması yeniden ele alınmıştır.

² Antlaşma metni için bkz: Resmi Gazete Sayı 8415, 23 Mayıs 1953; BCA, 30.1.0.0.61.376.5, “Türkiye ile Yugoslavya arasında imzalanan dostluk ve işbirliği antlaşması, 28.02 1953”

³ Antlaşma metni için bkz Resmi Gazete Sayı 8938, 23 Şubat 1955

1938'deki görüşmeleri esnasında Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Türkiye'nin 200.000 ila 400.000 arasında yerleşimci kabul edilebileceğini belirtmiş, ancak ülkeye kabul edilecek kimselerin "Türklük" kültür ve aidiyetini benimsemiş olması şartını gündeme getirmişti (Çavuşoğlu, 2007, s. 132, 139; Shed, 2016, s. 436-437). Görüşmeler esnasında göçün gerçekleşeceği yerler de konuşulmuş ve Vardar Havzası ile Zeta Bölgesinden göçmen kabul edilmesinin üzerinde durulmuştu (Shed, 2016, s. 440). Görüşmelere oldukça olumlu yaklaşan Krallık tarafı da dönemin yükselen milliyetçi siyasetinin etkisiyle Güney Yugoslavya'daki "Slav olmayan unsurları" ülkeden göndermeyi hedeflemişti (Shed, 2016, s. 431, 436; Bandzovic, 2014, s. 333-334). Bu şekilde özellikle Kosova ve Makedonya bölgesi Müslümanlardan "arındırılmış" olacaktı. Göç siyasetinin mimarlarından siyasetçi ve entelektüel Vasa Cubrulovic Yugoslavya'nın "Slav olmayan unsurlardan" arınması için göçün kaçınılmaz bir araç olduğunu savunmuştu (Çubrilović, 1937, s. 49-51). Ona göre Kosova ve Makedonya bölgesindeki Arnavutlar Anadolu'da nüfusa ihtiyacı olan Türkiye'ye gönderilmeliydi, bu şekilde Sırp da tarihsel iddiaları olan bu topraklarda yeniden hâkimiyet kurabilirdi (Çubrilović, 1937, s. 51-53). Ayrıca Yugoslav yöneticileri açısından Arnavutların Arnavutluk yerine Türkiye'ye göç edecek olmaları daha elverişli gözüküyordu çünkü Arnavutluk'a gidecek Arnavutların Yugoslavya açısından kontrolü zor bir duruma neden olabilirdi (Baklacioğlu, 2010, s. 200-203). 1952-53 yıllarında yeniden başlatılan görüşmeler işte bu değerlendirmelerin ışığında, ancak farklı koşullar altında sürdürülmüştü.

Aslında iki ülke arasında 1953 senesinde varılan mutabakat içeriği ve uygulanışı açısından birçok muğlak nokta barındırmaktadır. Türk-Yugoslav Centilmenlik Antlaşması olarak kayda geçen resmi metinde "göçe" dair bir ibare yer almamaktadır. Ancak tarafların zımni olarak karşılıklı sözleştikleri ve Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç etmek isteyen vatandaşlara "Serbest Göçmen" statüsü verilmesinin kabul edildiği değerlendirilmektedir (Baklacioğlu, 2010, s. 490-495). Nitekim 1953 senesinden itibaren Yugoslavya'daki Türkiye konsoloslukları Türkiye'ye göçmek isteyenlere "vesika" verme uygulamasına başlamışlar ve aileler bireysel başvurularını bölgedeki Türk makamları üzerinden yürütmüşlerdir (Pacariz, 2016, s. 155; Krasniqi, M, Matoshi, H., Ahmeti, N; Boçi, S.; Dushku, L.; Avdiu, S., 2016, s. 276-277). Göç başvurusunda bulunanlardan kendilerine Türkiye'deki yakınlarından bir davetiye de talep edilmiştir. Ancak 1953-1970 seneleri arasında devam eden göç süreci göçmen ailelerin kabul işlemleri, Türkiye'de sahip oldukları haklar ve göçün zamansal ve mekansal dağılımı açısından incelendiğinde birbiriyle çelişik veriler içermektedir. Nitekim 1951-52 senesinde başlayan Bulgaristan göçü ile mukayese edildiğinde Yugoslavya'dan yapılan göçlerde kapsam, zaman dilimi ve Türkiye'de karşılaşılan uygulamalar açısından ciddi bir muğlaklık söz konusudur.

1938 anlaşmasında tartışılan meselelerden bazıları ise yeniden gündeme gelir. 1953 sonrasında başlayan göçlerde Türkiye açısından göç edenlerin Türkçe mi Arnavutça mı veya Boşnakça mı konuştuğu önemli bir mesele olmaya devam etmiştir. Başvuru yapanlara izin çıkması için ailede Türkçe konuşulduğunun ispat edilmesi istenmiştir. Bu durum Arnavut ve Boşnak kökenli ailelerin başvurularında zorluk oluştursa da Türkiye’deki akrabalık bağları ve bildikleri zayıf Türkçe ile izin almaya çalışırlar (Pacariz, 2016, s. 154; Bandzovic, 2006, s. 536-538). Yine de sözlü kaynakların anlatılarına göre dil konusunda ciddi bir sıkıntıya neredeyse hiç rastlanmamıştır. Göç sürecinde Türkiye’ye gelen toplam aile sayısı hakkında ise farklı bilgiler yer almaktadır. Resmi rakamlara göre 180.000, gayr-i resmi rakamlara göre 400.000’e yakın insanın 1953-1970 yılları arasında Türkiye’ye göç ettiği belirtilmektedir (Baklacioğlu, 2010, s. 409; Bandzovic, 2006, s. 537, 554; Çavuşoğlu, 2007, s. 135). Uzun yıllara yayılmış bu sürecin parçalı karakterini göz önüne aldığımızda bu rakamın tam olarak tespiti mümkün değildir. 1950’li yıllarda Yugoslavya’nın nüfusu 16 milyon, Türkiye’nin de 20 milyon olduğu dikkate alınırsa toplam nüfusun yüzde 1 ila yüzde 3’ü arasında insanın yer değiştirdiği anlaşılmaktadır (Myers ve Campbell, 1954, s.154). Ancak bu rakam Yugoslavya’nın Müslüman nüfusun yaklaşık yüzde 20’sine tekabül eder. Coğrafi açıdan bakıldığında göçlerin özellikle Makedonya bölgesinin İştıp, Köprülü, Ustrumca, Gostivar, Üsküp, Kalkandelen, Struga şehirlerinden, Kosova’da Priştina ve Prizren ile Sırbistan’ın Sancak bölgesinden yoğunlaştığı gözükmemektedir (Bandzovic, 2006, s. 547-570; Baklacioğlu, 2010, s. 359). Göçler 1953-1956 yılları arasında yıllık 2000 aile civarında seyretmiş, 1956-1959 seneleri arasında ortalama 10.000 aileye ulaşmış, 1959’dan sonra tekrar azalmaya başlamıştır. Bu süreç esnasında özellikle Sancak bölgesi ve Makedonya’daki Müslüman nüfus oran olarak gerilemiş, bazı şehirlerdeki Müslüman çoğunluk neredeyse tamamen sona ermiştir.

Göç süreci Yugoslavya yönetimi açısından ise farklı kaygılarla yönetilmeye çalışılmıştır. Birçok farklı dini ve etnik grubu barındıran Yugoslavya’nın yönetici elitleri bütün bu farklılıkları sosyalizm çatısı altında eritmek ve uluslararası güç dengesini kollamak zorundaydı. Yugoslavya altı federatif bölge ve iki özerk bölgeden oluşan bir federasyon şeklinde yönetiliyordu (Bennett, 1995, s. 53). Ancak Arnavutların ve Türklerin Yugoslavya’daki pozisyonları Tito yönetimi için daha çetrefilli bir meseleydi; bu gruplar hem Slav değillerdi, hem Müslümanlardı hem de çoğunluğunu oluşturdukları Türkiye ve Arnavutluk gibi iki devletleri vardı. Boşnaklar ise “Slav” çatısı altında olsalar da “Boşnak” kimliği uzun zaman resmen kabul edilmemiş, “Yugoslav” veya “Müslüman” olarak tanımlanmışlardı. Ayrıca Sırbistan sınırlarında olan Sancak’ta yaşayan Boşnaklar Müslüman nüfus açısından önemli bir koridor oluşturuyordu. Tito yönetimi özellikle güney bölgelerinde yaşayan Müslümanların göç ettirilmesi konusunda çoğunlukla hemfikir olsa da bu süreci Bulgaristan’dakinin aksine şiddet yoluyla değil, vatandaşların bireysel tercihine bırakarak çözme eğilimine yöneldi. Nitekim göç etmek isteyenler için ısrarla “Serbest Göçmen” tanımı tercih edilmişti.

Türkiye’de ise 1951-1952 Bulgaristan göçleri önemli bir gündem olmuş ve bu süreç Demokrat Partili yöneticiler tarafından Komünizm zulmünde kalan Müslüman Türklere yardım olarak yansıtılmıştır (Geçikli, 2016, s. 15-17). Ancak Yugoslavya’dan gelen göçmenler için benzer bir söylemden bahsedilemez. Yugoslavya’dan gelen göçmenler basın organlarında da Bulgaristan göçlerine göre oldukça az yer almıştır. Yugoslavya göçlerinde Demokrat Parti iktidarını zorlayan bir süreç gelen göçmenlerin nerelere yerleşecekleri ve hangi sektörlerde çalışacakları olmuştur. Demokrat Parti Atatürk dönemi siyaseti olan Batı’dan gelen Müslüman göçünü kabul etme yönelimini sürdürse de bu göçmenlere mübadelede yapıldığı gibi toprak verilmemiş veya yerleşim yeri sağlanmamıştır.⁴ Diğer taraftan, göç meselesi 1938’de gündeme geldiğinde Trakya bölgesi düşünülmüştür ancak aradan 15 sene geçtikten sonra Türkiye’nin demografik karakteri ve nüfusun coğrafi dağılımı da değişmiştir. Hızlı nüfus artışının getirdiği işsizlik sorunu daha ciddi bir hal almıştır. Özellikle de göç hareketinin 1956’dan sonra ani bir biçimde artmasının ve toplam göç eden aile sayısının 1960’a kadar 50.000’i geçmesinin Demokrat Parti yöneticileri tarafından da öngörüldüğünü söylemek zordur.⁵ Bu durum yeni yerleşim ve istihdam sorunu ile beraber adaptasyon meselesinde de gündeme gelmiştir. 1953 sonrası gelen göçmenler de çoğunlukla Ege ve Marmara bölgelerinde bulunan akrabalarının yanlarına yerleşmiştir. (Geray, s. 33-35; Bandzovic, 2006, s. 635-650; BCA, 272.0.0.12.63.192.5, 272.0.0.12.63.192.6, 272.0.0.12.63.192.7, 272.0.0.12.63.192.). Bir açıdan da göçlerin artmasında akrabalık ilişkileri rol oynamıştır. Türkiye’ye göç eden akraba sayısı arttıkça Yugoslavya’daki Müslümanlar için Türkiye’nin daha cazip bir hal aldığı söylenebilir (A.Sejdi, S.Abdulla, E.İsmail, Mülakat, 12-22.Ağustos.2017; M.Fusha, Mülakat, 27 Mayıs 2017)

Soğuk Savaş’ta Değişen Dengeler

1953 antlaşmasından sonra imzalanan Balkan Paketi’ne rağmen 1956 senesine kadar Yugoslavya’dan Türkiye’ye göç eden sayısı resmi rakamlara göre 50.000 civarında kalmıştır. Yani Türk-Yugoslav yakınlaşması ve göç mutabakatının onaylanması bir anda göç dalgası meydana getirmemiştir. Ancak Türk-Yugoslav ilişkileri 1955’den sonra yeni bir evreye girmiş ve göç hareketi bu aşamadan sonra hızlanmıştır. Aslında Balkan Paketi’nin imzalanmasından kısa süre ardından Sovyetler Birliği’nin başına gelen Kruşçev 1955 senesinde Yugoslavya’yı ziyaret edip Yugoslavya ile Sovyetler arasındaki buzları eritmek için ilk adımı atmıştır (Lees, 2005, s. 155). Yine 1954 senesinde iktidara gelen Mısır devlet başkanı Cemal Abdülnasır ile de

⁴ Artan nüfus ve işsizlik karşısında göçmen ve mülteci meselesi Türkiye için kaygı oluşturmuştur. Niteki Cenova Mülteci Protokolüne imza atan Demokrat Parti hükümeti sadece Batı’dan gelecek mültecileri kabul edeceğini taahhüt eder (Kaiser ve Kaya, 2016, s. 101-107).

⁵ Bu mutabakatı onaylayan dönemin dış işleri bakanı Fuat Köprülüydü. Köprülü ailesinin kökenlerinin dayandığı iddia edilen Köprülü-Veles şehri de bu göç anlaşmasına konu bahsi olan yerlerden biriydi.

temaslarını sıklaştıran Tito Mısır ile birlikte Bağılantısızlar Hareketi’ni kurmuş ve bu şekilde kendisine yeni manevra alanı oluşturup üzerindeki Amerikan baskısını da hafifletmiştir. (Sönmezoğlu, 2006, s. 174). Yugoslavya’nın kendini Sovyetler Birliği ve ABD arasında farklı bir noktaya konumlandırması Batı bloğunda yer alan Türkiye için soru işaretleri oluşturmuştur çünkü Balkan Paketi aynı zamanda Amerikan’ın desteklediği bir hamledir (Sander, 1969, s. 95-102). Buna ilaveten, Türkiye NATO müttefikleri ve Balkan Paketi’nin diğer üyesi Yunanistan ile hem Kıbrıs meselesi hem de 6-7 Eylül olayları nedeniyle ciddi bir gerginlik içine girmiştir. (Sönmezoğlu, 2006, s. 90-93, 134). Türkiye’nin Yunanistan ile Kıbrıs meselesinden doğan ihtilafında Yugoslavya’nın Yunanistan’ın yanında tavır alması Demokrat Parti yönetiminde bir hayal kırıklığına yol açmıştır (Sander, 1969, s. 122-125). Ancak bütün bunlara rağmen 1955 yılının sonlarında yaptığı bir Meclis konuşmasında Menderes Balkan Paketinden hala ümitli olduğunu hissettirmiş, bu antlaşmanın Yugoslavya’yı kendi taraflarına çekmek için önemli bir adım olduğunu savunmuştur (Öke ve Mütercimler, 2004, s. 307). Türk hükümetinin beklentilerini canlı tutmasına karşın Menderes ve Tito’nun Balkan Paketi’nden beklentileri farklılık gösterdiği açığa çıkmış, bu yaklaşım farklılığı da kısa zamanda Paketi işlevini yitirmesine sebep olmuştur (Bağcı, 2001, s. 57).

Özellikle Balkan Paketi’nin işlevini yitirmeye başlamasından sonra Yugoslav hükümetinin Müslümanlara yönelik sistematik olarak zorlayıcı hamleler yaparak bazı bölgelerdeki göçü zımnen teşvik ettiğini söylemek mümkündür (Pacariz, 2016, s. 150-152; Zaim, 2005, s. 64-71; Çalışkan, 2014, 324-326; Çavuşoğlu, 2006, s. 140-142). Aslında Tito her ne kadar Müslüman toplumun dini ve kültürel kimliklerini tanımış olsa da özellikle yönetiminin ilk 10 senesinde İslami eğitim ve kamusal alandaki yaşayışı kısıtlayıcı uygulamaları hayata geçirmişti (Karcic, 2015, s. 135). 1946-1948 seneleri arasında Makedonya’da yaşanan “Yücelciler” davası da bölgede yaşayan Türkler için sarsıcı hadise olmuştu. Bu süreçte Tito yönetimi Yugoslavya Cumhuriyeti’nde yaşayan Türklerin hakları için dernek kuran Türk kökenli 4 vatandaşını idam ettirmiş, 60’ın üzerinde Türk kökenli isim de çeşitli cezalara çarptırılmıştı (Ağanoğlu, 2012, s. 30-52). “Yücelciler” hadisesi her ne kadar 1948 senesinde son bulsa da bölgedeki Müslüman Türk toplumunun hafızasında yer etmiş ve göç kararı alınmasında psikolojik bir etken oluşturmuştu. Arnavutlar ise özellikle Kosova bölgesinde sıkıntı yaşıyorlardı. Tito’nun bakanlık görevine getirdiği Vasa Cubrilovic 1938 anlaşmasının mimarlarından ve Arnavutların kitlesel göç ile Kosova-Makedonya’dan gönderilmesini şiddetle savunuyordu.⁶ İçişleri bakanı ve istihbarattan sorumlu yakın arkadaşı Aleksandar Rankovic de Kosova’daki Arnavutları ve Sancak’taki Boşnak Müslümanlara yönelik baskıcı uygulamalar yürütüyordu (Pacariz, 2016, s. 143-146; Cowan, 2000, s. 111-112; Jelavich, 1999, s. 394-398). Özetle, Yugoslavya üst yönetimi Müslüman nüfusun belli bir bölümünün göç

⁶ Cubrilovic Arnavutlar’ın Kosova’dan atılmasında Bulgaristan’ın Türklere yaptığını örnek almayı önerir (Çubrilović, 1937, s. 47).

kararı vermesini sağlayacak psikolojik ortamı oluşturmuştu. Ancak bu siyasetin Yugoslavya'daki Müslüman toplumun tamamına yönelik uygulanmadığını ve özellikle rejimle uyumlu elitlere görece serbestlik sağlandığını söylemek mümkündür.

Eğitimli elitin rejimle uyumlu tavrını Üsküp merkezli Türkçe yayın yapan Birlik gazetesi yansıtmaktadır. Tito'nun Türkiye ve Balkan Paketi'ne bakış açısının bu aşamadan sonra değiştiğini de Birlik Gazetesindeki yayınlardan anlamak mümkündür. 1955 senesinden sonra gazetede çıkan yazılarda Mısır, Hindistan, Endonezya gibi Bağlantısızlar Hareketine üye ülkeler hakkında olumlu birçok haber işlenirken Türkiye'deki Demokrat Parti yönetiminin uygulamaları ve göç konusundaki tavrı eleştirilmektedir. İlgili haberlerde göç tercihinin tamamen kişisel olduğu ve yönetimin asla bir zorlama ve baskı yapmadığının altı çizilmektedir. Bu yönelim özellikle Türkiye'nin Bağlantısızlar Hareketi'ne destek olmaması ve Yugoslavya'nın Amerikan desteğine olan ihtiyacının azalmasıyla birlikte soğumaya başlayan Türk-Yugoslav ilişkilerinin de bir yansıması olmuştur. Özellikle Türkiye'de Yugoslavya aleyhine çıkan yorumlara karşı sert yazılar yayınlanır. Birlik yazarlarına göre göç edenler kendi tercihleriyle göç etmişler, zaten Türkiye'de de aradıklarını bulamamışlar ve hatta Yugoslavya'yı arar hale gelmişlerdir (Birlik 15 Ocak 1959). Gazetenin önde gelen isimlerinden Şükrü Ramo göçmenlerin Türkiye'ye giderken mallarına el koyulduğu iddialarına da karşı çıkar ve yaşanan mali kayıplardan Türk hükümetini sorumlu tutar (Birlik 15.01.1959). Ramo'ya göre Krallık rejiminde Türk azınlık ezilmiş ve Agrar Kanunu ile malları elinden alınmıştır, ancak Tito bunu değiştirmiş ve Türk azınlık ilk kez bu kadar geniş haklar kazanmıştır. Türklere anadilde eğitim, kültür ve faaliyet hakkı verilmiş, belediye ve devlet kademelerinde görev alma imkanı tanınmıştır.⁷ Yazar özellikle Türkiye'den Yugoslavya'ya ziyarete gelen milliyetçi ve antikomünist zihniyete sahip kimselerin Yugoslavya'daki Türkleri "sizi komünizmden kurtaralım, Türkiye'de serbest ticaret, özgürlük, mal mülk, güzel camiiler var" diyerek kandırdıklarını iddia eder. Türk vatandaşlarının bunlara inandığını ve Yugoslavya gibi ucuz ve sosyal hakların olduğu bir ülkeyi terk ettiklerini savunur (Birlik 15 Ocak 1959). Ramo'ya göre gidenler zarar etmiştir, Türkiye'de çok zor zamanlar yaşamaktadırlar ve bunu itiraf etmektedirler. Hatta iki göçmenin şeker kuyruğunda beklerken "Yugoslavya'da şeker serbest" deyince komünist diye hapse atıldığını, bazı göçmenlerin de Türkçe bilmediklerinden şikayet edildiklerini iddia eder. Ramo'ya göre bu insanlara önce iş ve ev lazımdır ancak Menderes endüstri kuruyorum diyerek lüks ithalatı artmıştır (Birlik 15 Ocak 1959).

⁷ Tito döneminde bazı Türk öğrencilere yükseköğretim bursu sağlanmıştır (N.Hafız, Mülakat, Prizren 27.05.2017.)

Birlik yazarı Ramo Türkiye’ye giden göçmenlerin Yugoslavya’da eğitim hakkı olmadığı, giyim kuşama karışıldığı gibi iddialarına da karşı çıkar çünkü ona göre azınlık hakları açısından Yugoslavya Türkiye’den çok ileridedir. Ona göre bu iddialar “Yücelci” grupların ve bazı propagandistlerin suçlamalarıdır. Ramo Türkiye’nin eski Belgrad Büyükelçisi Agah Aksel’in “Tito-Mihaolivic kavgasında 1 milyona yakın Müslümanın öldürüldüğü” ve “Yugoslavya’da Müslümanların mallarının soyulduğunu” söylediğini belirtir. Ramo’ya göre Aksel İştip’ta halka vaatler verip “kandırmış” ama sözlerini tutamayınca bu iddiaları öne sürmüştür (Birlik 15 Ocak 1959). Sonuçta Yugoslavya’nın her şeye rağmen Balkan Paketi’ni işletmek istediğini, burası yürümezse kabahatlinin Türkiye olacağı çünkü Yugoslavya’nın elinden geleni yaptığını belirtir (Birlik 15 Ocak 1959). Bir başka haberde ise Türk basınında göçmenler arasında çalışma yapan bir Yugoslav gizli polisi olduğu öne sürülen Dr. Peroviç hakkında çıkan yazılar eleştirilmiş, Türkiye’deki hükümetin “yanlış” bir şekilde “Türkleri Yugoslavlar kovuyor” izlenimi verdiği yazılmıştır (Birlik 15 Şubat 1959). Yine 1959’da çıkan bir haberde Kosova Vucitir’li bir Türkçe öğretmenin Kosova’da Türkçe öğretilmediği için göç ettiğine dair verdiği mülakata cevaben öğretmenin kendi başarısızlığı yüzünden göç kararı verdiği, Yugoslavya’da asla Türkçe eğitim yasağı olmadığı anlatılmaktadır (Birlik 31 Mart 1959). Birlik gazetesinde Yugoslavya’daki Türk ve Müslüman topluma dair çıkan haberlerin Tito rejiminin resmi söylemini yansıttığı açıktır. Bu çerçevede düşünüldüğünde gazetede göç konusunda yer alan yorumlar da rejimin sübjektif bakış açısını yansıtmıştır.

Diğer taraftan 1953 göç mutabakatı bazı Arnavut elitler tarafından da Türkiye’nin kendi menfaatleri için uyguladığı bilinçli bir nüfus siyaseti olarak değerlendirilmiştir. Sırların bu bölgeye yönelik nüfus ve iskân siyaseti zaten Arnavutları yıllardır rahatsız eden ciddi bir meseleydi. 1920’lerden beri süregelen bu bakış açısına göre Türkiye bölgeden Anadolu’ya yapılan göçe rıza gösterip kendi topraklarını doldururken Kosova ve Makedonya’nın boşalmasına sebep oluyordu. (Kurti, Gashi ve Bisaku, 1930, s. 23, 31-34). Arnavut milliyetçilerinin savunduğu bir diğer tez Makedonya ve Kosova’daki Türklerin de aslında Türkleşen Arnavutlar olduklarıydı (Baklacioğlu, 2010, s. 400-402; Çavuşoğlu, s. 140-141). Bu açıdan bakıldığında Türk veya Arnavut olsun insanların Türkiye’ye gitmeye başlaması onlar açısından Arnavut milli kimliğine darbe vuruyordu. Nitekim Arnavutlar kendilerine karşı yapılan göç baskısını 1932 senesinde Milletler Cemiyeti’ne taşımış, benzer bir şikayeti 1957 senesinde bu sefer BM’ye iletmişlerdi (Baklacioğlu, 2010, 400-402; Kurti, Gashi ve Bisaku, 1930, s. 23-25, 31-34).

Ancak göçmenlerin ne kadarının Arnavut veya ne kadarının Türk olduğunu tespit etmek mümkün gözükmemektedir. Çünkü özellikle Makedonya bölgesinde Türk ile Arnavut nüfus iç içe geçmişti ve her iki dili de kullanabiliyordu. Nitekim resmi nüfus sayımlarında Türkler ve Arnavutların

sayısında geçişler gözlenmekteydi.⁸ Makedonya'daki 1953 nüfus sayımında 203.000 Türk, 162.000 Arnavut varken 1961 sayımında 183.000 Arnavut, 131.000 Türk çıkmıştı(Bozkurt, 2010, s. 60-62). Bu durum göç edenlerin çoğunun Türk olduğunu gösteriyordu. Bazı Arnavutlar ise 1951 sayımında Arnavutların kendilerini Türk gibi tanıttıklarını, zaten göç vesikası almak için de Türk olmaları gerektiğini iddia ediyordu (Baklacioğlu, 2010, s. 400-401, 493). Benzer bir durumun geçerli olduğu Priştina ve Prizren'deki Türkçe konuşan nüfus da 1950 ila 1970 arasında azalma gösterirken Arnavutça konuşanların oranı ciddi oranda artmıştı.

Göç sürecinde tartışma çıkaran bir başka mesele de Sancak bölgesindeki Boşnak Müslümanların durumuydu. Sancak 1878'de Bosna'nın Osmanlı kontrolünden çıkmasıyla beraber Bosna bölgesinden ayrılmış, Osmanlı yönetiminde kalmıştı (Koller ve Karpat, 2004, s. 122). Balkan savaşlarından sonra Osmanlı hâkimiyeti yerini Sırp-Hırvat krallığına bırakmış, Sancak Yugoslavya döneminde de Sırbistan Federatif Bölgesi sınırları içerisinde yer almıştı. 1953 sonrası Bosna-Hersek bölgesinden neredeyse hiç göç vakası olmazken Sancak bölgesinden hatırı sayılır bir göç yaşandı. Sancak'taki Müslümanların Türkçe bilme oranları da düşüktü ancak 1956-1970 arasında resmi olarak yaklaşık 25.000 Boşnak Türkiye'ye göç başvurusunda bulundu (Bandzovic, s. 566-568; Pacariz, 2016, s. 159). Göçmen sayısının bu rakamlara ulaşmasında Türkiye tarafının kolaylaştırıcı tavrıyla beraber Yugoslav yönetiminin yaklaşımından kaynaklandığı söylenebilirdi.⁹

Özetle, özellikle 1956 sonrası süreçte Makedonya, Kosova ve Sancak bölgelerinde yaşayan Müslüman nüfusun yaklaşık 3'de birinin göç ettiği anlaşılmaktadır. Yine 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye'nin genel olarak Balkanlardan özel olarak da Yugoslavya'dan yavaş yavaş uzaklaştığını ve bölgede yalnızlaştığını söylemek mümkündür. Türk yöneticiler her ne kadar göç mutabakatını Yugoslavya'ya yönelik bir iyi niyet tavrı olarak değerlendirse de 1956'dan sonra yaşanan soğukluk Türkiye'nin göç konusundaki yaklaşımında bir değişikliğe neden olmaz. İç kamuoyundaki ilgisizlik ve dış politikadaki tıkanmaya rağmen göç dalgası 1956 ila 1960 seneleri arasında yoğunlaşmış ve bu zaman diliminde yaklaşık 100.000 kişi Türkiye'ye göçmüştür.

⁸ Şule Kut (2005) Balkanlarda kimlikler arasındaki değişkenliğe dikkat çeker (s. 228-229). Balkanlarda yaşayan topluluklar çevresel faktörlerin sık ve hızlı bir şekilde değişmesiyle kimi zaman kimlik "seçmek" durumunda kalmışlardır.

⁹ Göçün sevk ve idaresi için Belgrad'da özel bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonun üyeleri şu isimlerdir: Svetislav Stefanovic, Milan Bartos, Krste Crvenovski, Leo Gerskovic, Vojkan Lukic, Marko Vuckovic ve Pavle Ivcevic (Bandzovic, 2006, s. 566-568). Sancak'taki göçler de 1956'dan sonra artmıştır.

Sonuç

Demokrat Parti iktidarının ilk dört yılında Türkiye ile Yugoslavya arasındaki ilişkiler ciddi bir ivme kazanmıştır. Bu gelişmenin kaydedilmesinde her iki ülke yöneticileri açısından da Soğuk Savaş Dönemi’nde güvenlik kaygıları etkili olmuştur. İdeolojik farklılara sahip Demokrat Parti yönetimi ve Tito rejimi Sovyet tehdidine karşı bu uyuşmazlıkları arka plana atmışlardır. 1954 senesinde Balkan Pakti’nin imzalanmasından sonra Demokrat Parti hükümeti işbirliğini derinleştirmek istemiştir. Tito yönetimi ise güvenlik kaygılarının azalması ile beraber yeni ittifak arayışlarına eğilmiştir. Türkiye’nin Amerikan ekseninde hareket ediyor olması Yugoslavya açısından bir çekince oluşturmuştur. Türkiye tarafı ise Yunanistan ile yaşanan Kıbrıs Krizinde Tito rejiminden kendi duruşunu desteklemesini beklemiştir. Karşılıklı beklentilerin gerçekleşmemiş olması 1956 senesinden sonra Balkan Pakti’ni da işlevsiz bir hale getirmiştir.

Ancak iki ülke arasında bir göç mutabakatına varılması ve vatandaşların göç kararı alması sadece Soğuk Savaş Dönemi koşulları veya iki ülke arasındaki ilişkiler ile açıklanamaz. Gerek Yugoslavya yönetici elitinin zihninde devam eden milliyetçi hafızanın gerekse de bölgede yaşayan Müslümanların kimlik algıları bu süreçte ön plana çıkmıştır. Türkiye tarafında ise Türk “milli” kimliğine uyum sağlayabilecek nüfus arayışı söz konusudur. Soğuk Savaş Dönemi’nde “hürriyet”, “eşitlik” gibi söylemler geçerli olsa da göçmenler nezdinde göç tartışması “Komünizm” ile “Liberal-Kapitalist” dünya arasında bir seçimden ziyade kendi milli kimlikleri ve kültürlerini koruma kaygısı üzerine şekillenmiştir. Özellikle göç özelindeki algılar konusunda daha detaylı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Yugoslavya yönetiminin Müslümanlara yönelik tavrında dönemsel değişiklikler olduğu söylenebilir. Müslüman toplum ise Yugoslav sistemine uyum sağlamaya gayret etmiştir. Ancak zaman zaman artan baskılar ve yakın geçmişte yaşanmış katliamlar Türk, Arnavut ve Boşnak toplumlarındaki tedirginliğin artmasına sebep olmuştur. Özellikle Türkiye’de akrabası olanlar için göç etmek daha elverişli bir seçenek olarak gözükmüştür. Göçün yoğunlaştığı dönemde ise Türkiye’nin Yugoslavya ile ilişkileri soğukluk yaşamaya başlamıştır. Göç süreciyle alakalı karşılıklı suçlayıcı ifadelerle rastlansa da her iki taraf da göç hareketini durdurmak istiyor gözükmemiştir. Bu çelişik tutum 1950-1960 yılları arasında Türk-Yugoslav ilişkilerinin karmaşık karakterini gösterir niteliktedir.

Kaynakça

Ağanoğlu, Y. (2012). *II. Dünya Savaşı Sonrasında Makedonya Türkleri’nin Demokratik Hak Mücadelesi: Yücel Teşkilatı*, İstanbul: Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği.

Ağanoğlu, Y. (2001). *Osmanlı’dan Cumhuriyete Balkanların Makus Talihi Göç*, İstanbul: Kumsaati.

- Bağcı, H. (2001). *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı.
- Baklacioğlu, N. (2010). *Dış politika ve göç: Yugoslavya'dan Türkiye'ye göçlerde Arnavutlar (1920-1990)*, İstanbul: Derin.
- Banac, I. (1988). *With Stalin Against Tito: Cominformist Splits in Yugoslav Communism*, Cornell: Ithaca.
- Bozkurt, G.S. (2010). "Tito Sonrası Dönemde Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, , X/2, Kış.
- Bandzovic, S. (2014). *Bosnjaci I Turska*, Sarajevo: Amos.
- Bandzovic, S. (2006). *Iselvanje Bosnjaka u Tursku*, Sarajevo
- Bennett, C. B. (1995), *Yugoslavia's Bloody Collapse: Causes, Course and Consequences*. New York: NYU Press.
- Cowan, J. (2000). *Macedonia: The Politics of Identity and Difference*. London: Pluto.
- Çalışkan, B. (2014). "1953 Göçü Sonrası Yücelcilerin Memleket/Yugoslavya ve Ana Vatan/Türkiye Algıları", *İnsan ve Toplum*, Cilt 4, Sayı 8.
- Čubrilović, V. (1937). "Expulsion of Albanians", Ed. Robert Elsie, *Gathering Clouds: The Roots of Ethnic Cleansing in Kosovo and Macedonia*, Independent Publishing Platform.
- Campbell, J. (2000). *Yugoslavia as History: Twice There Was a Country*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Çavuşoğlu, H. (2007). "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", *Bilig*, Bahar, sayı 41.
- Emgili; F. (2012). *Boşnakların Türkiye'ye Göçleri 1878 -1934: Yeniden Kurulan Hayatlar*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat
- Elsie, R. (2015). *Gathering Clouds: The Roots of Ethnic Cleansing in Kosovo and Macedonia*, Independent Publishing Platform.
- Fogelquist, A. (2011). *Politics and Economic Policy in Yugoslavia, 1918-1929*. California: Global Poltics.
- Geçikli, R. (2016). "Bulgaristan Türkleri'nin Göçü (1950-1951) ve Abd Yardım Programına Yansımaları", *Atatürk Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1.
- Geray, C. (1970). "Türkiye'de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi", *Amme İdaresi Dergisi*, C. I, Sayı 1-4, Aralık
- Gönlübol, M. (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919-1965*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

- İşyar, L. (2005). "Containing Tito: US and Soviet Policies Towards Yugoslavia and the Balkans", MA Thesis, Bilkent University.
- Jelavich, B. (1999). *History of the Balkans, Twentieth Century*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaiser B ve Kaya A. (2016). "Transformation of Migration and Asylum Policies in Turkey", Aylin Güney, Ali Tek ed. *The Europeanization of Turkish Public Policies: A Scorecard*, New York: Routledge
- Karcic, F. (2015). *The Other European Muslims: A Bosnian Experience*, Sarajevo: CNS
- Kaufman, J. (2005). *A Concise History of US Foreign History*, Rowman.
- Koçak, C. (1996). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi: 1938-1945*, İstanbul: İletişim.
- Krasniqi, M, Matoshi, H., Ahmeti, N; Boçi, S.; Dushku, L.; Avdiu, S. (2016), *Kujtesa Kolektive: Dëshmi Dhe Ngarje, 1944-1966*. Prishtine: Intituti Albanologjik.
- Kiraly, B. (1982). "The Aborted Soviet Military Plans," ed. Wayne S. Vucinich, *At the Brink of War: The Tito-Stalin Split in a Historical Perspective*, New York: Social Science Monographs, Brooklyn College Press.
- Koller M ve Karpat, K. (2004). *Ottoman Bosnia: A History in Peril*, Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- Kut, Ş. (2005). *Balkanlarda Kimlik ve Egemenlik*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kurti, S, Gashi, L and Bisaku G. (1930), "The Situation of the Albanian Minority in Yugoslavia Memorandum presented to the League of Nations" in *Gathering Clouds: The Roots of Ethnic Cleansing in Kosovo and Macedonia*.
- Laković I. ve Tasić, D. (2016). *The Tito–Stalin Split and Yugoslavia's Military Opening toward the West*, Maryland: Lexington.
- Lees, L. (2005). *Keeping Tito Afloat: The United States, Yugoslavia, and the Cold War*, Pennsylvania: Penn State University Press.
- Minahan, J. (1998). *Miniature Empires: A Historical Dictionary of the Newly Independent States*, Connecticut: Greenwood.
- Myers, P. ve Campbell, A. (1954). *The Population of Yugoslavia*, Washington: International Population Statistics Records.
- Newman, J.P. (2015). *Yugoslavia in the Shadow of War: Veterans and the Limits of State Building 1903-1945*, Cambridge: Cambridge University Press
- Nielsen, C. A. (2014). *Making Yugoslavs: Identity in King Aleksandar's Yugoslavia*, Toronto: University of Toronto Press.
- Öke, M. ve Mütercimler, E. (2004). *Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, İstanbul: Libra

- Oran, B. ed. (2002). *Türk Dış Politikası 1919-1980: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*: Cilt I: 1919-1980), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pacariz, S. (2016). *The Migration of Bosniaks to Turkey From 1945 to 1974: The Case of Sandzak*, Sarajevo: CNS.
- Sander, O. (1969). *Balkan gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları.
- Schwartz, J. (2000). "Blessing the Water the Macedonian Way: Improvisations of Identity in Diaspora and in the Homeland", ed. Jane K.Cowan, *Macedonia: The Politics of Identity and Difference*, London: Pluto
- Shed, T. (2016). "From Muslims into Turks? Consensual Demographic Engineering between Interwar Yugoslavia and Turkey", *Journal of Genocide Research*, Volume 18.
- Sönmezoğlu, F. (2000). *Türkiye Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler: Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar*, İstanbul: Der.
- Sönmezoğlu, F. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türkiye Dış Politikası*, İstanbul: Der.
- Tomasevich, J. (2001). *War and Revolution in Yugoslavia: 1941 – 1945: Occupation and Collaboration*, California: Stanford University Press.
- Truman, H. "Special Message to the Congress on Greece and Turkey", The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=10499> (erişim 14. 02.2015)
- Shepherd, B. (2012). *Terror in the Balkans: German Armies and Partisan Warfare*, Cambridge: Harvard University Press.
- Şakir, Z. (1954). *Celal Bayar'ın Yugoslavya Ziyareti*, İstanbul: Akgün.
- Zaim, B. (2005). *İştîp ve Köprülü Hatıralar*, İstanbul: Şehir.
- Zorbay, T. (2017). "1950'ler Türk Dış Politikasında Göç Meselesi Yugoslavya'dan Türkiye'ye Serbest Göç ve Köprülü/Titoveles İlçesi Örneği", *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.

Mülakat

Seydi, A. 19 Ağustos 2017

Abdulla, S. 19 Ağustos 2017

İsmail, E. 17 Ağustos 2017

Fusha, M. 27 Mayıs 2017

Hafız, N. 27 Mayıs 2017

Arşiv

BCA, 30.1.0.0.61.376.5

BCA, 272.0.0.12.63.192.5,

BCA, 272.0.0.12.63.192.6,

BCA, 272.0.0.12.63.192.7

Gazeteler

Birlik 16 Ağustos 1956

Birlik 15 Ocak 1959

Birlik 15 Şubat 1959

Birlik 31 Mart 1959

Birlik 20 Ekim 1958

Milliyet 12 Nisan.1954

Milliyet 19 Nisan 1954

Resmi Gazete 23 Mayıs 1953

Resmi Gazete 23 Şubat 1955

İnternet Kaynakları

<http://www.keyfiyetmahfili.com/2014/03/bir-gocun-hikayesi/> (erişim 11.01.2018)

<http://www.yenibalkan.com/kose-yazilari/tarihci-kerim-litanin-makedonya-turkleri-ve-onlari-turkiyeye-goc-etmeleriyle-igili-bazi-gercek-disi-iddialari-h10160.html> (erişim 27.12.2017).

<https://www.trumanlibrary.org/oralhist/campbell.htm> (erişim 04.1.2018).

